

การวิเคราะห์งานภูมิสถาปัตยกรรม ลานโล่งในเมืองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสยุโรปถึงสองครั้ง ทรงทอดพระเนตรนครใหญ่ต่างๆ และทรงศึกษาแบบอย่างที่ดีที่จะสามารถนำมาใช้พัฒนาสยามให้เกิดความสวยงาม มีความเจริญ สามารถทัดเทียมอารยประเทศตามแบบเมืองยุโรปในสมัยนั้นได้ ทรงสนพระทัยการนำหลักภูมิสถาปัตยกรรมมาใช้ในการออกแบบบนพื้นที่ขนาดใหญ่ของเมือง การเกิดลานโล่งเริ่มถูกสร้างขึ้นโดยมีบทบาทสำคัญในระบบโครงสร้างหลักของเมือง นอกจากจะเป็นสถานที่ชุมนุมแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นตัวประสานตัวอาคารกับเมืองเข้าด้วยกัน เนื่องจากการวางตำแหน่งของลานโล่งถูกกำหนดให้มีความสัมพันธ์กันกับสิ่งก่อสร้างและสภาพแวดล้อมโดยรอบ เพราะมีการเว้นระยะห่างจากตัวอาคารเป็นการเปิดมุมมองและช่วยส่งเสริมงานสถาปัตยกรรมให้ดูงามสง่าขึ้นอีกด้วย ภายในลานโล่งมักจะมีองค์ประกอบที่ตั้งอยู่ตรงศูนย์กลางกลางเช่น อนุสาวรีย์ น้ำพุหรือรูปปั้น เป็นต้น ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้จะเป็นตัวเน้นการวางผังที่มีแนวแกนเป็นสำคัญ อันเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงและส่งผลกระทบต่องานภูมิสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากจะทำการศึกษาและวิเคราะห์งานภูมิสถาปัตยกรรมจากงานวางผังพระราชวังแล้ว ยังทำการวิเคราะห์งานภูมิทัศน์เมืองอื่นๆ ที่จะส่งผลถึงการดำเนินงานภูมิสถาปัตยกรรมในประเทศไทยโดยเฉพาะการศึกษาลานโล่งในเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

6.1 ลานโล่งในเมือง

ลานโล่งในเมืองคือที่ว่างโล่งซึ่งสามารถจำแนกประเภทได้กว้างๆ เป็นที่ว่างที่มีลักษณะเป็นลานโล่ง (The Plaza) ที่ว่างที่เป็นเส้นทางสัญจรหรือถนนและที่ว่างที่เป็นสวนสาธารณะ ซึ่งที่ว่างทั้งหลายก็มีความหมายรวมได้ว่าเป็นที่ว่างภายนอกอาคาร แต่ความหมายของลานโล่งในเมืองที่ใช้เป็นเกณฑ์ในการวิเคราะห์ลานโล่งในเมืองสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความหมายดังนี้ “พื้นที่ที่มีขอบเขตเฉพาะอาจจะเป็นส่วนหนึ่งของทางสัญจรแต่ไม่ใช่หน้าที่หลักคือเป็นถนนใช้ทำกิจกรรมสำคัญต่างๆ เช่นเป็นที่พบปะชุมนุมกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันทางสังคม เป็นศูนย์กลางของเมืองที่เกิดพิธีต่างๆ ที่สำคัญ เป็นต้น ลักษณะของพื้นผิวจะเป็นพื้นลาดแข็งหรือไม้ก็ได้และมีต้นไม้เป็นเพียงส่วนประกอบไม่ใช่องค์ประกอบสำคัญซึ่งในที่นี้มีใช้ลานโล่งที่เป็นสวนสาธารณะ” (อลิศรา มินะกะนิษฐ, 2545: 88) ขอบเขตในการวิเคราะห์ลานโล่งมีทั้งการใช้งานมาก่อนหน้านี้หรือลานโล่งที่เกิดจากการปรับปรุงและสร้างขึ้นใหม่ จากคำนิยามดังกล่าวทำให้สามารถจำแนกพื้นที่ลานโล่งในเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่สำคัญที่จะนำมาศึกษาและวิเคราะห์มี 3 ลานด้วยกันดังต่อไปนี้

6.1.1 สนามหลวง

แต่เดิมสนามหลวงเรียกว่า “ทุ่งพระเมรุ” เป็นทุ่งโล่งอยู่ระหว่างวังหลวงกับวังหน้า ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเป็นต้นมา ได้ใช้สนามหลวงเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น เป็นที่ตั้งพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังมีศึกสงครามอยู่ปรดเกล้าฯ ให้ทำนาที่สนามหลวงเพื่อแสดงให้เห็นปรากฏแก่คนนาประเทศว่าสยามบริบูรณ์ด้วยข้าวปลาอาหารมีไร่นาไปจนไกลๆ พระบรมมหาราชวัง และยังเอาใจใส่ในการสะสมเสบียงอาหารไว้เป็นกำลังของบ้านเมืองด้วย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

โปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีพืชมงคล พิธีพืชรุกศาสตร์มีกำแพงล้อมรอบบริเวณ ข้างในสร้างหอพระพุทธรูปสำคัญเป็นที่ประดิษฐานพระสำหรับพิธี สำหรับการพิธีมีพลับพลาที่ทำการพระราชพิธี มีหอตักมลงที่พลับพลาสำหรับทอดพระเนตรการทำนา ข้างพลับพลา มีโรงละครสำหรับเล่นบวงสรวง ด้านเหนือมีพลับพลาน้อยสร้างบนกำแพงแก้วสำหรับประทับทอดพระเนตรการทำนาในท้องทุ่ง นอกกำแพงแก้วยังมีฉางสำหรับใส่ข้าวที่ได้จากการปลูกข้าว และได้เปลี่ยนชื่อจากทุ่งพระเมรุเป็น “ท้องสนามหลวง” เนื่องด้วยทรงเห็นว่าชื่อเป็นมงคลจึงประกาศเรียกชื่อเสียใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2398 ว่า

“ท้องนาที่หน้าวัดมหาธาตุนั้น คนอ้างการซึ่งนานๆ มีครั้งหนึ่งและเป็นการอวมงคลมาเรียกชื่อตำบลว่า ทุ่งพระเมรุ เราหาชอบไม่ตั้งแต่นั้นสืบไปที่ท้องนาหน้าวัดมหาธาตุนี้ให้เรียกว่า ท้องสนามหลวง อนึ่งหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ให้เรียกว่าท้องสนามไชย”

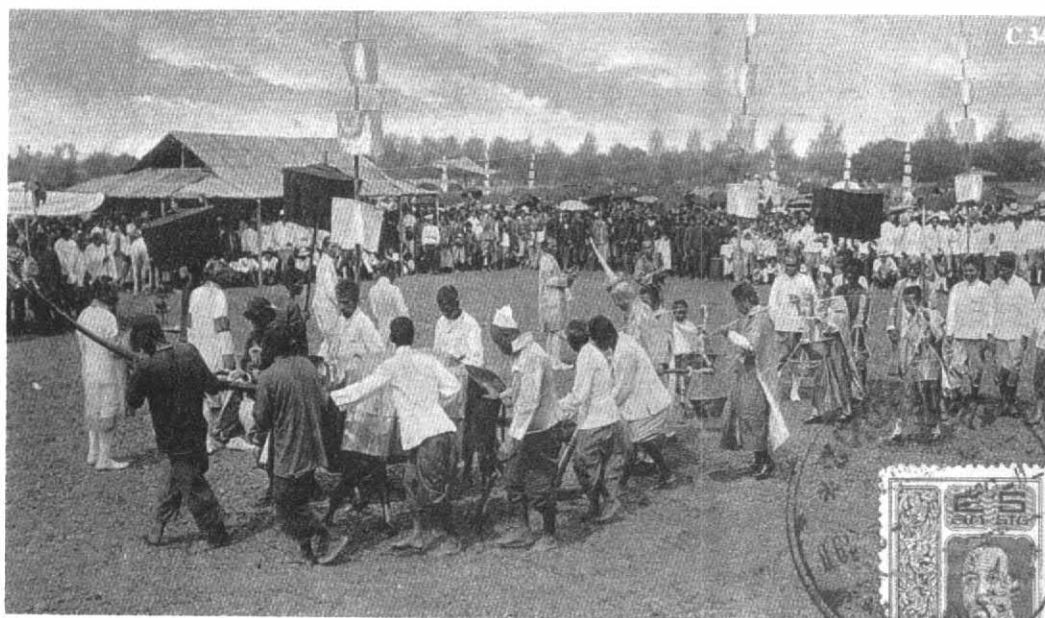
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้เลิกตำแหน่งกรมพระราชวังบวรวิเศษวังหลวง กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ พระมหาอุปราชแห่งวังหน้าองค์สุดท้ายที่วงศ์จ้อย ฝั่งโปรดให้รื้อป้อมปราการโดยเฉพาะชั้นนอกข้างด้านตะวันออกและเปิดขยายเป็นท้องสนามหลวงและพลับพลาต่างๆ ที่สร้างในรัชกาลก่อน เพราะหมดความจำเป็นที่จะต้องทำนา และได้ใช้สนามหลวงเป็นที่ประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น การฉลองพระนครครบ 100 ปี งานฉลองเมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับจากยุโรปใน พ.ศ. 2440 ก็ได้โปรดฯ ให้ตกแต่งพระนครอย่างทันสมัย โดยด้านตะวันออกทำถนนราชดำเนินใน และท้องสนามหลวงขยายต่อขึ้นไปข้างเหนือ แล้วตกแต่งบริเวณสนามหลวงให้เป็นรูปไข่ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2446 โปรดฯ ให้จ้างชาวชาวเข้ามาตกแต่งต้นไม้เพราะทรงชื่นชมวิธีการทำถนนและปลูกต้นไม้ของชาวชาวมาก โดยทำการเพาะปลูกต้นไม้ 2 แถวโดยรอบท้องสนามหลวงเพื่อให้เกิดความร่มรื่นเหมือนอย่างถนนในต่างประเทศที่ได้เสด็จทอดพระเนตรมา สนามหลวงเป็นโบราณสถานสำคัญของชาติ กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในพระราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 94 ตอนที่ 126 ลงวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2520 มีเนื้อที่ 74 ไร่ 63 วา

สนามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากจะใช้เป็นที่ประกอบพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ยังได้ใช้สนามหลวงเป็นที่ประกอบพิธีต่าง ๆ เช่น งานฉลองพระนครครบ 100 ปี (พ.ศ. 2425) งานจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ (พ.ศ. 2424) และเมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากการประพาสยุโรปครั้งแรกใน พ.ศ. 2440 ได้มีงานรับเสด็จด้วยการจัดงานที่ท้องสนามหลวงโดยทำการตกแต่งสนามหลวงให้มีลักษณะเป็นป่าและสร้างเมืองคล้ายของจริง มีการทำฉากโขงกลางแปลงเต็มพื้นที่ทั้งจำลองพลับพลาปราสาทราชวัง ป้อมคู ประตู หอรบ สำหรับโขงจะได้เล่นตามท้องเรื่องได้เต็มที่เป็นงานที่มีความครึกครื้นและมหิฬารเป็นที่สุด มีการนำเอาต้นไม้ใหญ่มาปลูกอาทิต้นตาล ต้นหมาก ต้นเฟิร์นและไม้หลายชนิดเป็นจำนวนมากมาปลูกในบริเวณให้กลายเป็นป่าให้มากที่สุด มีการจำลองภูเขาหลากหลายขนาดรวมทั้งการจำลองพวกสัตว์ต่างๆ ด้วย (เอนก นาวิกมูล, 2539: 144) รอบสนามหลวงมีการจุดโคมไฟให้แสงสว่างไสวไปทั่วบริเวณ จำนวนผู้แสดงโขงมีทั้งหมดประมาณ 800 คน นับว่าเป็นการแสดงโขงกลางแปลงที่ยิ่งใหญ่ที่สุด และในคราวของงานพระเมรุถวายพระเพลิงพระศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ บริเวณของพระเมรุนั้นกว้างใหญ่เกือบเต็มท้องสนามหลวง ตัวพระเมรุสร้างทางวังหน้าเดิม มีการแสดงมหรสพมากมายอาทิโขงนั่งราว หนึ่งใหญ่ จักรละคร สนามมวย เป็นต้น จะเห็นได้ว่าพระราชพิธีส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นเป็นพระราชพิธีที่สำคัญทั้งสิ้นและในขณะนั้นก็มีเพียงสนามหลวงเท่านั้นที่เป็นพื้นที่โล่งของเมืองที่จะสามารถรองรับประกอบพิธีต่างได้เป็นอย่างดีจนถึงปัจจุบัน



รูปภาพ 6 - 1 หน้าหลักของสนามหลวงเป็นพระราชพิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 2 พระราชพิธีแรกนาขวัญที่ท้องสนามหลวง

ที่มา : ไปรษณีย์บัตรโบราณ



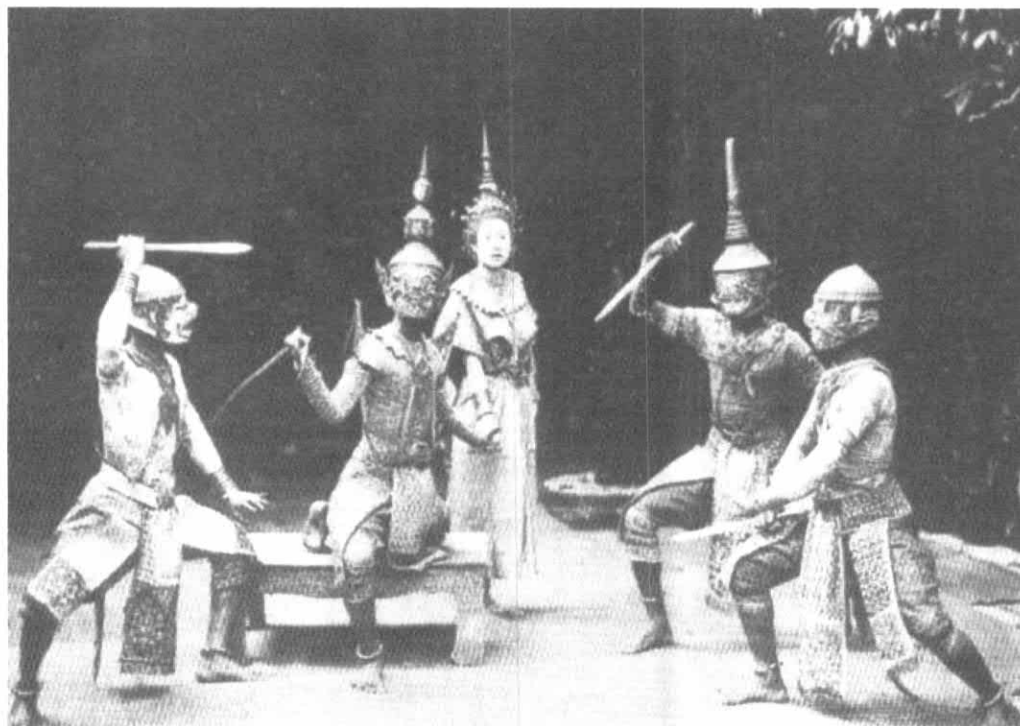
รูปภาพ 6 - 3 สนามหลวงเป็นลานโล่งในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในสังเกตต้นมะขามเริ่มปลูก

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 4 การจัดแสดงพิพิธภัณฑ์ เมื่อ พ.ศ. 2424

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 5 งานรับเสด็จรัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากการประพาสยุโรปครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.2440

ที่มา : ประณีตศิลปกรรม

การวิเคราะห์ลักษณะลานโล่งในเมืองของสนามหลวง

ลักษณะลานโล่งของสนามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นลานโล่งที่มีการพัฒนาลานโล่งเดิมโดยการเพิ่มพื้นที่และเปิดขยายให้มีอาณาเขตกว้างขวางมากขึ้น โดยมีสัดส่วนเฉพาะและมีขอบเขตที่ชัดเจนคือในแนวระนาบทางนอนอาศัยแนวถนนราชดำเนินในและสนามหญ้า ในแนวระนาบทางตั้งอาศัยต้นมะขามเป็นตัวบอขอบเขต รูปร่างเดิมของสนามหลวงเป็นสี่เหลี่ยมต่อมาตกแต่งบริเวณให้เป็นรูปไข่และทำการเพาะปลูกต้นมะขาม 2 แถวโดยรอบท้องสนามหลวงเพื่อให้เกิดความร่มรื่นอันเป็นองค์ประกอบสำคัญของสนามหลวง เพราะสภาพโดยทั่วไปเป็นลานโล่งไม่มีสิ่งกีดขวาง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการคำนึงถึงทัศนียภาพเบื้องหน้าและมุมมองในการนำสายตาที่เป็นพระบรมมหาราชวังอันเปรียบเสมือนภูมิลักษณะที่สำคัญซึ่งเป็นการรักษาเส้นระนาบเพดานหรือภูมิลักษณะทางขอบฟ้า (เดชา บุญค้ำ, 2545: 64) แต่หน้าที่หลักของสนามหลวงก็ยังคงเป็นพระราชพิธีหลวง พิธีที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์หรือที่เกิดขึ้นสนองพระราชประสงค์ทั้งสิ้น จะสังเกตได้ว่าพื้นที่สนามหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้เป็นลานโล่งหลักของเมืองซึ่งถือว่าเป็นที่รวม เพราะมีพระราชพิธีสำคัญเกิดขึ้นที่นี่และมีขนาดใหญ่ที่สุดในเขตพระนคร เพราะตำแหน่งที่ตั้งของสนามหลวงอยู่ในบริเวณใจกลางเมืองเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในติดพระบรมมหาราชวังอันเป็นศูนย์กลางพระนคร และเปรียบเสมือนเป็นจุดศูนย์กลางของการขยายตัวของเมือง



รูปภาพ 6 - 6 สนามหลวงเป็นลานโล่งรูปไข่มีต้นมะขามและถนนราชดำเนินในเป็นตัวบอกขอบเขต

ที่มา : กรมแผนที่ทหาร



รูปภาพ 6 - 7 ต้นมะขามเป็นองค์ประกอบที่ปลุกสองแถวขอบนอกในสมัยรัชกาลที่ 5

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 8 ต้นมะขามยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของสนามหลวงได้เป็นอย่างดี

ที่มา : ผู้วิจัย ถ่ายเมื่อมีนาคม พ.ศ.2547



รูปภาพ 6 - 9 สนามหลวงในปัจจุบันเป็นลานโล่งที่รักษาภูมิลักษณะทางขอบฟ้าของพระบรมมหาราชวัง

ที่มา : ผู้วิจัยถ่ายเมื่อ เมษายน พ.ศ. 2547

6.1.2 ลานเสาชิงช้า

พื้นที่บริเวณรอบเสาชิงช้าเกิดขึ้นเมื่อครั้งก่อตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ มีมูลเหตุในการสร้างจากการประกอบพิธีตรียัมปวาย¹ ในอดีตของพราหมณ์จำเป็นต้องมีการโล้ชิงช้า ตามการกราบบังคมทูลของพระครูสิทธิชัย (กระต่าย) ต่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างเสาชิงช้าหน้าเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ เมื่อวันพุธ เดือน 5 แรม 4 ค่ำ ปีมะโรง ตรงกับวันที่ 8 เมษายน พ.ศ.2327 ซึ่งพิธีโล้ชิงช้า² นี้เป็นพิธีที่ประกอบขึ้นในวันปีใหม่ของพราหมณ์เพื่อเป็นการต้อนรับการเสด็จมายเยี่ยมโลกของพระอิศวรและพระนารายณ์ จัดขึ้นปีละ 2 ครั้งในเดือนนี้ มีการแห่พระยาราชสิงห์เป็นขบวนยาวเริ่มจากพระบรมมหาราชวังมาทางถนนสนามไชย ถนนเจริญกรุง ถนนมหาไชย และเลี้ยวเข้าถนนบำรุงเมืองชิงช้า พิธีโล้ชิงช้าเป็นพิธีใหญ่โตและครึกครื้นมีผู้คนมาชมชนกันเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้เองทำให้สมัยรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ขยายถนนบำรุงเมืองและปรับถนนให้เป็นแนวตรง เดิมทีนั้นเสาชิงช้ามีขนาดเล็กตั้งอยู่บริเวณตึกโค้ง 3 ชั้น ใกล้โบสถ์พราหมณ์ริมถนนบำรุงเมือง ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพ.ศ.2417 มีการสร้างโรงแก๊สข้างเสาชิงช้าและราว พ.ศ.2443-2444 ได้มีการรื้อโรงแก๊สและเสาชิงช้าออกเพื่อสร้างเป็นตลาดเสาชิงช้าแห่งใหม่ (ที่ว่าการกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นตลาดใจกลางพระนครมีลักษณะตลาดเป็นตึกแถว 2 ชั้นยาวต่อเนื่องกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสด้านหน้ามีป้อมน้ำรูปสี่เหลี่ยม ผู้สร้างตลาดนี้คือนายสุวราโต ส่วนเสาชิงช้านั้นให้ย้ายมาสร้างบริเวณหน้าวัดสุทัศน์เทพวรารามที่เห็นในปัจจุบันเนื่องจากข้อจำกัดด้านสถานที่

¹ แต่เดิมนั้นพระราชพิธีตรียัมปวายจะจัดในเดือนอ้าย(ชันวาคม) ครั้นล่วงเข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์จึงได้เปลี่ยนมาจัดในเดือนยี่ (มกราคม) พิธีนี้ถือเป็นพิธีขึ้นปีใหม่ของพราหมณ์ซึ่งในหนึ่งปีพระอิศวรซึ่งเป็นหนึ่งในสามเทพเจ้า ของศาสนาพราหมณ์หรือศาสนาฮินดูจะเสด็จลงสู่โลกในวันขึ้นเจ็ดค่ำเดือนยี่เป็นเวลา 10 วัน พราหมณ์จะประชุมที่เทวสถานพระอิศวร แล้วผูกพรตชำระกายสระเกล้าเตรียมรับเสด็จพระอิศวร วันนั้นจะมีการแห่พระเป็นเจ้าไปถวายพระพรพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพระเป็นเจ้าเสด็จลงมาสู่โลกมนุษย์ก็ได้เชิญเทวดาองค์อื่น ๆ มาเฝ้าและมาร่วมพิธีด้วยได้แก่ พระอาทิตย์ พระจันทร์ พระคงคา และพระธรณี พราหมณ์จะแกะรูปสัญลักษณ์ของเทวดาแต่ละองค์เป็นเทวรูปลงไม้ไม้กระดานสามแผ่นเพื่อทำการบูชาในเทวสถานแล้วจากนั้นจะนำไปปักในหลุมหน้าโรงพิธีนั่งดูโล้ชิงช้า หน้าหน้ากระดานเข้าหาตำแหน่งที่มีพระยาราชสิงห์นั่ง เรียกว่ากระดานลงหลุม ในวันขึ้น 8 ค่ำ เดือนยี่ พระราชพิธีตรียัมปวายนี้จะกระทำในเทวสถานสำหรับพระนคร 3 เทวสถาน คือ เทวสถานพระอิศวร เทวสถานพระมหาวิฆเนศวร และเทวสถานพระนารายณ์ โลกบาลทั้งสี่ (พระยาราชสิงห์ และนาลิวัน) จึงต้องโล้ชิงช้าถวายและรับน้ำเทพมนตร์

² พิธีโล้ชิงช้ามีที่มาจากคัมภีร์เฉลิมไตรภพกล่าวไว้ว่าพระอุมาเทวีทรงมีความปรารถนาว่าโลกจะถึงกาลวิบัติ พระนางจึงทรงพนันกับพระอิศวรโดยให้พญานาคชิงตนระหว่างต้นพุทราที่แม่น้ำ แล้วให้พญานาคแกว่งไกวตัวโดยพระอิศวรทรงยืนขาเดียวในลักษณะไขว่ห้าง เมื่อพญานาคไกวตัวให้พระอิศวรไม่ตกลงแสดงว่าโลกที่ทรงสร้างนั้นมั่นคงแข็งแรงพระอิศวรจึงทรงชนะพนัน ดังนั้นพิธีโล้ชิงช้าจึงเปรียบเสาชิงช้าเป็นต้นพุทราช่วงระหว่างเสาคือแม่น้ำ นาลิวันผู้โล้ชิงช้าคือพญานาค โดยมีพระยาราชสิงห์นั่งไขว่ห้างอยู่บนไม้เบญจมาศ พิธีโล้ชิงช้าซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระราชพิธีได้ยกเลิกไปในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ปัจจุบันการประกอบพระราชพิธีนี้จะกระทำเป็นการภายในเทวสถานเท่านั้น



รูปภาพ 6 - 10 พระราชพิธีโล้ชิงช้า

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



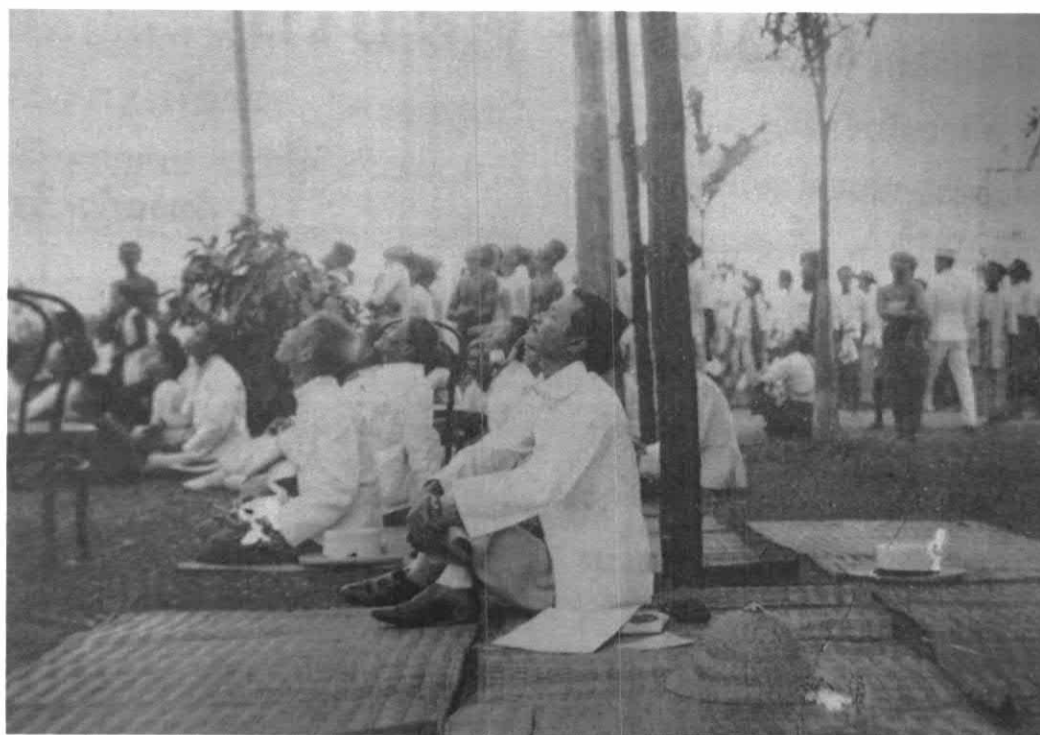
รูปภาพ 6 - 11 พื้นที่ลานเสาชิงช้าในสมัยนั้นเป็นที่ชุมนุมเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



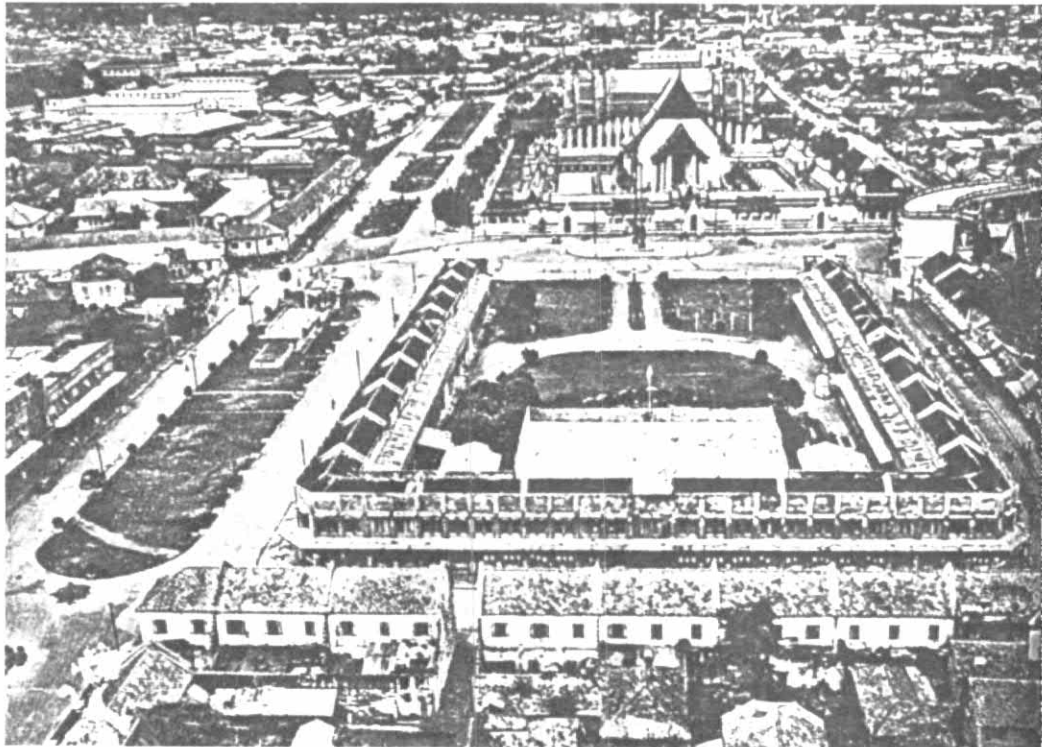
รูปภาพ 6 - 12 พิธีกรรมในพระราชพิธีโล้ชิงช้า

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 13 พระราชพิธีโล้ชิงช้าจำเป็นต้องมีลานโล้เพื่อรองรับผู้คนเป็นจำนวนมาก

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

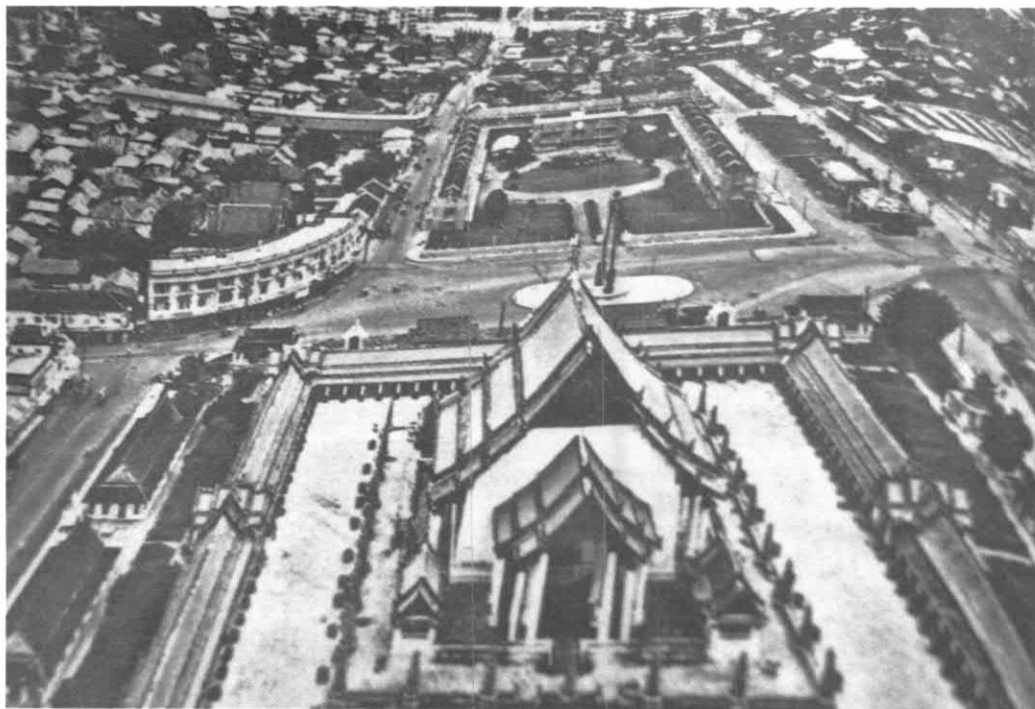


รูปภาพ 6 - 14 ลานเสาชิงเป็นส่วนหนึ่งของถนนสายหลักซึ่งขยายให้กว้างขึ้น

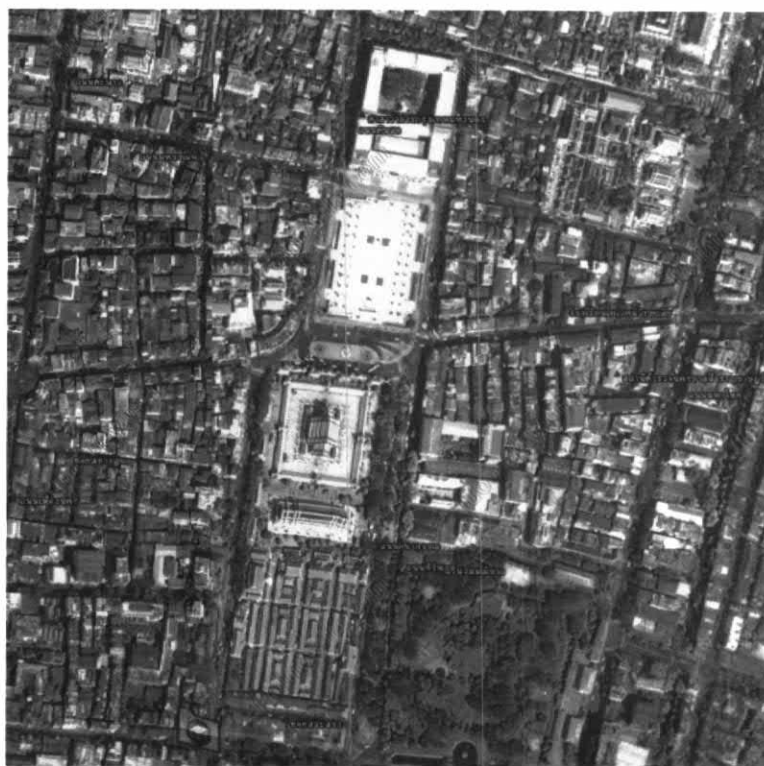
ที่มา : ภาพถ่ายทางอากาศเมื่อปี พ.ศ.2489 โดย วิลเลียม ฮันท์ (William Hunt) หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การวิเคราะห์ลักษณะลานโล่งในเมืองของลานเชิงช้า

ลักษณะลานโล่งบริเวณเสาชิงช้าเป็นลานโล่งที่เกิดจากการปรับปรุงหรือย้ายจากสถานที่ดั้งเดิมที่อยู่บริเวณตึกโค้ง 3 ชั้น ไกลโบสถ์พราหมณ์ มาตั้งในบริเวณใหม่บริเวณหน้าวัดสุทัศนเทพวรารามใกล้เคียงกับที่เดิม ตำแหน่งของลานเสาชิงช้านั้นอยู่ในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นกลาง โดยเป็นลานโล่งที่เกิดจากลานโล่ง 2 ลานมาเชื่อมต่อกันเป็นส่วนหนึ่งของถนนสายหลักซึ่งขยายให้กว้างขึ้นและลานหน้าตลาดเสาชิงช้า ขอบเขตของลานเสาชิงช้าในระนาบทางแนวตั้งอาศัยอาคารที่เป็นตึก 2 ชั้นยาวต่อเนื่องกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ส่วนในระนาบทางแนวนอนอาศัยถนนบำรุงเมืองและสนามหญ้าหน้าตลาดที่มีลักษณะเป็นลานโล่งถูกล้อมรอบด้วยตึกแถวรูปตัวยู มีเส้นแนวถนนกลางลานโล่งก่อนที่จะแยกเป็นถนนโค้งกลายเป็นลานโล่งทรงรีหน้าตลาดเป็นตัวบอกขอบเขตลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะที่ได้รับอิทธิพลจากยุโรป ทำให้รูปร่างของลานโล่งเสาชิงช้ามีลักษณะพิเศษโดยมีรูปร่างหลักก่อนไปทางสี่เหลี่ยม การใช้ประโยชน์จากพื้นที่เป็นที่ชุมนุมเพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเป็นหลัก จำเป็นต้องมีพื้นที่ว่างเพื่อประกอบพิธีและใช้สถานที่ชุมนุมคน เนื่องจากมีคนมาประกอบกิจกรรมทางศาสนาและคนดูเป็นจำนวนมาก พื้นที่ลานโล่งหน้าตลาดก็เป็นที่ดีต่อซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า องค์ประกอบที่สำคัญของลานเสาชิงช้าได้แก่เสาชิงช้านอกจากจะประกอบพิธีโล่งชิงช้าแล้ว ยังเปรียบเสมือนตัวนำสายตาหรือใช้เป็นที่ย้ายตา (Landmark) ในบริเวณนั้นได้



รูปภาพ 6 - 15 มุมมองจากวัดสุทัศนเทพวรารามเห็นลานเสาชิงช้ามีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยม
ที่มา : ถ่ายจากเครื่องบินเมื่อปี พ.ศ.2489 โดย William Hunt หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



ผังที่ 6 - 1 ภาพถ่ายทางอากาศในปัจจุบันตลาดเสาชิงช้าได้กลายมาเป็นที่ว่าการกรุงเทพมหานคร

ที่มา : www.pointasia.com

6.1.3 ลานพระบรมรูปทรงม้า

ลานพระบรมรูปทรงม้าสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2451 ซึ่งเป็นผลมาจากการตัดถนนราชดำเนินเชื่อมระหว่างพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังสวนดุสิต ซึ่งรัชกาลที่ 5 ทรงเคยมีพระราชดำริที่จะให้มีพระบรมรูปทรงบริเวณหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมดังจะเห็นได้จากพระราชหัตถเลขาถึงเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เมื่อวันที่ 15 เมษายน ร.ศ.126 ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงในเจ้าพระยายมราช, 2482: 30-31)

“พระยาสุขุมจะนึกได้ว่ามีความคิดอย่างหนึ่ง ซึ่งค้างอยู่ช้านานว่าจะเอาเงินที่ข้าราชการเรียรายในการทำบุญเขียดอายุครบ 50 อันมีเหลืออยู่นั้น ก่อสร้างเป็นซุ้มประตู ที่ต้นถนนเบญจมาศ อันต่อกันกับถนนดวงตะวัน และถนนราชดำเนินนอก เพื่อจะให้เป็นที่ตั้งซุ้มประตูสำหรับวังสวนดุสิต ความคิดอันนี้ได้คิดเมื่อครั้งพระยาสุริยา³ เป็นเสนาบดี มีหน้าที่สามคนร่วมกัน คือพระยาสุริยา กรมหลวงนคร กรมตำรวจ ถึงได้วาดอย่างขึ้นดูบ้างแล้วแต่ก็เลยติดค้างอยู่ตามเคย ภายหลังจากพระยาสุริยาคิดเห็นว่าน่าจะหล่อพระบรมรูปซึ่งมาตั้งบนหลังซุ้มนั้น แต่ไม่มีโอกาสที่จะได้ทำรูปก็ระงับมาอีก”

ส่วนสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์เล่าถึงการสร้างพระบรมรูปทรงม้าไว้ในพระราชนิพนธ์และพระนิพนธ์ของเจ้านายองค์ต่างๆหลายพระนาม โดยมูลนิธิพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจัดพิมพ์เมื่อปี พ.ศ.2523 เรื่อง สร้างพระบรมรูปทรงม้าไว้ว่า

“พระบรมรูปทรงม้านั้นเกิดแต่กรณี 2 เรื่องประกอบกัน กรณีที่ 1 เมื่อสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงจะเสด็จไปยุโรปครั้งหลังเมื่อ พ.ศ.2450 เวลานั้นทรงสร้างถนนราชดำเนินเสร็จแล้วและได้ลงมือสร้างพระที่นั่งอนันตสมาคม ทั้งคิดแผนผังสนามใหญ่เชื่อมถนนราชดำเนินกับบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมแล้ว กรณีที่ 2 เวลานั้นยังอีกปีเศษจะถึงอภิเษกสมรสซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินนับได้ 42 ปี รัชกาลยืนานกว่าพระมหากษัตริย์พระองค์อื่นบรรดาได้ปกครองประเทศสยามแต่ปางก่อนทั้งสิ้น กำหนดว่าจะมีการสมโภชเป็นงานใหญ่ตำรัสสั่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการรักษาพระนครให้ทรงปรึกษากับเสนาบดีคิดกะโครงการพิธีซึ่งสมควรจะอย่างไรเสียแต่ในเวลาเสด็จไม่อยู่แล้วกราบทูลไปอย่างรวดเร็วให้เสียเวลา”

ก่อนการสร้างพระบรมรูปขึ้นนั้นได้มีการสร้างตัวอย่างในงานรับเสด็จนิวัติพระนครจากการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 2 ใน ร.ศ.126 (พ.ศ.2450) โดยการก่อสร้างในครั้งนั้นเป็นซุ้มรับเสด็จของกระทรวงโยธาธิการ เป็นรูปจำลองพระพุทธรูปทรงกวางตามทีสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “ทำเนียบเป็นตัวอย่างที่จะสร้างพระบรมรูปทรงม้า” ที่ถูกสร้างขึ้นในบริเวณที่เป็นลานพระบรมรูปทรงม้า ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนได้เห็นเป็นตัวอย่างพระบรมรูปทรงม้าที่จะทำขึ้นเพื่อน้อมเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในกาลต่อมา (ยุวดี ศิริ, 2549: 212-213)

ในระยะแรกที่บอกบุญบริจาคเงินเพื่อเป็นการเฉลิมพระขวัญอยู่นั้น คณะกรรมการฯยังมิได้สรุปว่าจะสร้างสิ่งใดประจวบกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยพระบรมรูปทรงม้าของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 อยู่ลานหน้าพระราชวังแวร์ซายส์ประเทศฝรั่งเศสซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงนิพนธ์ไว้ว่า

“ในเวลาเมื่อกำลังบอกบุญอยู่นั้น ได้ทราบข่าวมาแต่ยุโรปว่า เมื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทอดพระเนตรวังแวร์ซายในประเทศฝรั่งเศสโปรดพระรูปพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทรงม้าหล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ตั้งไว้ในลานข้างหน้าพระราชวังทรงปรารถนาว่าถ้ามีพระบรมรูปของพระองค์ทรงม้าไว้ในสนามที่ถนนราชดำเนินต่อกับบริเวณพระที่นั่งอนันตสมาคมจะเป็นสง่างามดีเหมือนเช่นเขามักมีกันตามประเทศต่างๆในยุโรป สิบราคาสร้างพระบรมรูปเช่นนั้นว่าราว 200,000 บาท ได้ข่าวที่กล่าวมาประจวบเวลาที่ได้เค้าว่ามีคนยินดีถวายเงินเฉลิมพระขวัญแพร่หลายจะได้เงินมาก ที่ประชุม

³ พระยาสุริยานุวัตร (เกิด บุญนาค)

เสนาบดีจึงลงมติแล้วสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ ทรงทราบทูลขอถวายพระบรมรูปทรงม้า นั้นเป็นของประชาชนชาวสยาม สอนองพระเดชพระคุณในงานรัชชมงคล ก็โปรดพระราชทานพระบรมราชานุญาต จึงเกิดมีพระบรมรูปทรงม้าขึ้นด้วย ประการฉะนี้”

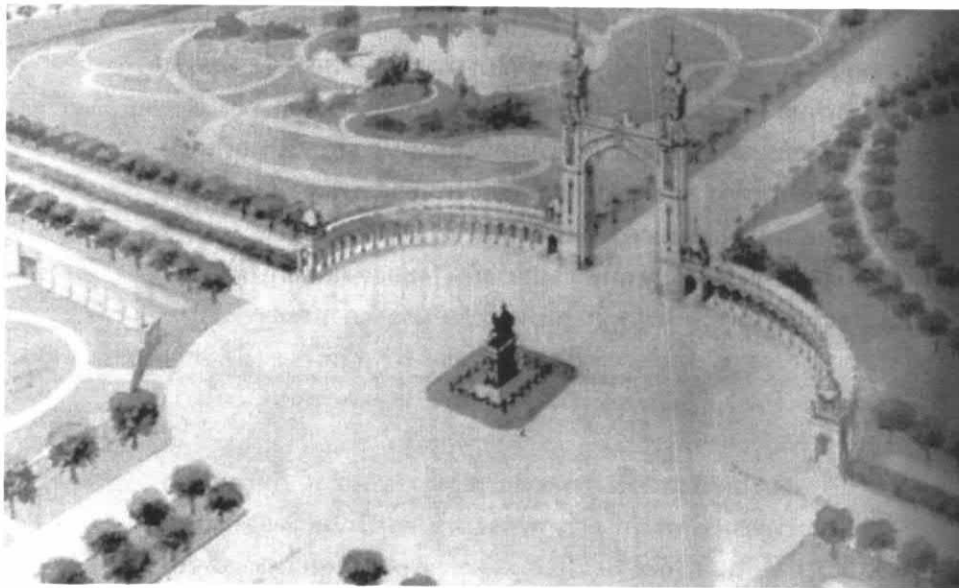
ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริเกี่ยวกับโครงการสร้างพระบรมรูปเพื่อทำเป็นซุ้มประตูทางเข้าพระราชวังสวนดุสิต อยู่ใน ช่วงพระยาสุรียานุวัณน์ (เกิด บุนนาค) ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการแต่ดำรงตำแหน่งในระยะเวลาไม่กี่เดือน เพราะต้องย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติแทนพระเจ้านั่งยาเธอกรมหมื่นมหิศรราชหฤทัย และถูกสานต่อมา ในสมัยเจ้าพระยายมราชเป็นเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ ในการสร้างพระบรมรูปนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการออกแบบแต่ติดเรื่องที่ต้องเสด็จประพาสต่างประเทศ แต่ก็ให้มีพระ ราชหัตถเลขาปรึกษาถึงพระยาสุขุมเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน ร.ศ.126 ดังนี้ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอ้างถึงใน เจ้าพระยายมราช, 2482: 30-31)

“เรื่องมอญเมนต์ นั้นยังไม่อยากจะได้เถียงด้วยดีไซน์ประการหนึ่งใดเลยเพราะอยู่ไกลกัน แต่เป็นที่พอใจที่แกไป พัดเอาความคิดกว้างแคบมาได้เท่านี้ก็พอที่จะคิดเรื่องทำรูปอยู่แล้ว ได้ส่งไปให้จรรยาเป็นหลักคิด..

และพระราชหัตถเลขาปรึกษาถึงพระยาสุขุมเมื่อวันที่ 2 สิงหาคม ร.ศ.126 ดังนี้ (เรื่องเดียวกัน, 2482: 30-31)

“ว่าด้วยเรื่องรูปที่จะตั้งกลางถนนนั้น ได้ตกลงกันตามแบบหลังเป็นดีแล้ว กลับไปปารีสคราวนี้จะได้รู้เป็นแน่นอน ตกลง ว่าช่างเขาจะอย่างไรจะบอกไปให้ทราบ”

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงติดตามข่าวคราวความคืบหน้าของการสร้างพระบรมรูป ด้วยพระองค์เอง ด้วยการติดต่อผ่านทางพระราชหัตถเลขาพร้อมกับทรงดูงานและติดต่อช่างคือพี่น้องตระกูลซุสแฟร์ (SUSSE Fres Fondeurs) ให้หล่อพระบรมรูปแล้วในปารีส ซึ่งโปรดฯ ให้เจ้าพระยายมราชปรึกษากับนายยามานโย วิศวกร ชาวอิตาเลียนเป็นแม่งานก่อสร้างและเข้ามาช่วยเรื่องโครงสร้างของฐานพระบรมรูปจนสำเร็จไปได้ด้วยดี และในเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ.2451 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาเป็นองค์ประธานในพิธีชักผ้าแพรคลุมเบ็ดพระบรม รูปทรงม้าด้วยพระองค์เอง



รูปภาพ 6 - 16 ภาพแบบร่างซุ้มรับเสด็จของกระทรวงโยธาธิการบริเวณที่จะก่อสร้างพระบรมรูปทรงม้า

ที่มา : ซุ้มรับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวงอ้างอิงจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 17 พระบรมรูปทรงม้าเด่นสง่าเป็นจุดเด่นปลายสุดของถนน

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ



รูปภาพ 6 - 18 กิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นรอบพระบรมรูปทรงม้าเกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์เป็นส่วนใหญ่

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

การวิเคราะห์ลักษณะลานโล่งในเมืองของลานพระบรมรูปทรงม้า

ลานพระบรมรูปทรงม้าเป็นลานโล่งที่เกิดจากการตัดถนนราชดำเนินเชื่อมระหว่างพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังสวนดุสิต เป็นลานโล่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา กล่าวคือมีการวางกฎเกณฑ์ของลานโล่ง มีแนวคิดด้านความงามของถนนแบบที่เป็นองค์รวมกับตัวสถาปัตยกรรมเน้นผลของทัศนียภาพโดยการวางประติมากรรมในรูปของรูปปั้น ทำรูปด้านหน้าของอาคารให้เรียบง่ายเพื่อเน้นจุดที่สำคัญที่สุดที่ปลายถนน (Gallion and Eisner, 1963: 40-44 อ้างถึงใน กฤษ เพิ่มทันจิตต์ 2536: 380, Morris, 1994: 159 และ Abercrombie อ้างถึงใน Morris, 1994: 162) โดยมีขอบเขตในระนาบแนวนอนเป็นถนน ระนาบแนวตั้งเป็นพระที่นั่งอนันตสมาคม รูปร่างของลานโล่งมีลักษณะเป็นเส้นทางยาวเพราะเป็นส่วนหนึ่งของถนนราชดำเนินมีช่องมองและจุดรวมสายตาที่สำคัญปลายถนนทั้งสองข้าง องค์ประกอบหลักที่สำคัญคือพระบรมรูปทรงม้าในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเด่นสง่าเป็นจุดเด่นปลายสุดของถนนแกนหลักบรรจบกับลานกว้าง เปิดโล่งหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคมเป็นฉากหลัง กิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นรอบพระบรมรูปทรงม้าเกี่ยวกับกับพระมหากษัตริย์เสียส่วนใหญ่ ตำแหน่งที่ตั้งของลานพระบรมรูปทรงม้านั้นจะอยู่นอกเขตกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นไปทางเหนืออันเป็นพระราโชบายที่จะขยายเมืองให้กว้างออกไป ซึ่งถือว่าลานพระบรมรูปเป็นลานโล่งเป็นจุดเริ่มต้นของลานโล่งในเมืองที่มีรูปแบบชัดเจนกว่าลานโล่งสองลานข้างต้นที่ทำการศึกษา



รูปภาพ 6 - 19 ต้นแบบพระบรมรูปทรงม้าของพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ในพระราชวังแวร์ซายด์

ที่มา : แฟ้มภาพอินเตอร์เน็ต



รูปภาพ 6 - 20 ต้นแบบลานโล่งในเมืองของลานพระบรมรูปทรงม้าที่พระราชวังแวร์ซายด์

ที่มา : แฟ้มภาพอินเตอร์เน็ต



ผังที่ 6 - 2 ภาพถ่ายทางอากาศในปัจจุบันแสดงรูปร่างของลานพระบรมรูปทรงม้ามีลักษณะเป็นทางยาว

ที่มา : www.pointasia.com



รูปภาพ 6 - 21 เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2549 ลานพระบรมรูปใช้ประกอบพระราชพิธี
ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์พร้อมเป็นที่ชุมนุมคนได้จำนวนมาก.

ที่มา : เพิ่มภาพอินเทอร์เน็ต